

pensioenfondsen
medewerkers
apotheken

Beleid Maatschappelijk Verantwoord Beleggen

Versie: juni 2026

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 MVB-overtuigingen, ambitie, thema's en doelstellingen	4
1.1.1 MVB-overtuigingen	4
1.1.2 MVB-ambitie	4
1.1.3 Thematische focus	5
1.2 MVB-uitgangspunten en internationale kaders	6
1.3 Reikwijdte MVB-beleid	6
1.4 Governance	7
2. MVB-instrumenten	7
2.1 Screening van de beleggingsportefeuilles	7
2.2 Stemmen en engagement	8
2.3 Uitsluiten	8
2.3.1 Ondernemingen	9
2.3.2 Overheden en staatsbedrijven	9
2.4 ESG-integratie	10
2.5 Doelinvesteringen	10
3. Vastgoed (beursgenoteerd)	11
4. Illiquide beleggingscategorieën	11
4.1 Vastgoed (niet-beursgenoteerd)	11
5. Monitoring en rapportage	12
Bijlage 1: Klimaatbeleid	13
Bijlage 2: Due diligence	20
Bijlage 3: Wet- en regelgeving en toezicht	31
Code Pensioenfondsen	31
Nederlandse Corporate Governance Code	31
EU Richtlijn voor pensioenfondsen - IORP II	31
EU-Richtlijn langetermijnbetrokkenheid aandeelhouders (SRD II)	31
EU Informatieverschaffingsverordening (SFDR)	31

Bijlage 4: De tien principes van het Global Compact	33
Bijlage 5: De zes principes van de PRI	34
Bijlage 6: PMA criteria controversiële wapens	35
Bijlage 7: Vrijwillige initiatieven	36

1. Inleiding

PMA vindt maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) belangrijk, maar heeft duurzame beleggingen niet als doel. PMA houdt bij het beleggen rekening met mens, milieu, duurzaam ondernemen en de wijze waarop ondernemingen worden bestuurd. We streven naar een goed én verantwoord rendement. Het beleggingsbeleid is gericht op waardecreatie op de lange termijn.

PMA is zich ervan bewust dat ecologische, maatschappelijke en bestuurlijke (ESG) ontwikkelingen van invloed kunnen zijn op de beleggingsportefeuille. Het is noodzakelijk om bij het verwezenlijken van de lange termijn doelen van het pensioenfonds rekening te houden met de gevolgen van deze ontwikkelingen. Het pensioenfonds heeft inzicht in duurzaamheidsrisico's in de beleggingsportefeuille en wil deze risico's zoveel mogelijk beperken. We willen - binnen de mogelijkheden die we hebben - een bijdrage leveren aan een leefbare wereld.

1.1 MVB-overtuigingen, ambitie, thema's en doelstellingen

We hebben een aantal uitgangspunten opgesteld voor het MVB-beleid. Het bestuur evalueert periodiek de beleggingen van PMA op basis van deze uitgangspunten. Het pensioenfonds heeft ambities geformuleerd op het gebied van MVB. Ook zorgt PMA voor een frequente gedachtewisseling met zijn achterban (verantwoordingsorgaan, deelnemers en sociale partners) en andere relevante belanghebbenden, met betrekking tot het MVB-beleid.

1.1.1 MVB-overtuigingen

- PMA vindt maatschappelijk verantwoord beleggen belangrijk. Daarom maken wij gebruik van de invloed die wij als belegger kunnen uitoefenen.
- Wij geloven dat MVB op lange termijn een positief effect heeft op het rendement dat we behalen en het risico dat we lopen.
- Wij zijn van mening dat de verantwoordelijkheid van het pensioenfonds verder gaat dan alleen de afweging van meer en minder risicovolle beleggingen, met meer en minder verwacht rendement. Daarom:
 - zijn MVB-overwegingen onderdeel van de besluitvorming; en
 - is PMA is bereid om kosten te maken voor de ontwikkeling en uitvoering van het MVB-beleid.
- We zijn ervan overtuigd dat het MVB-beleid moet aansluiten bij de omvang en de identiteit van PMA. PMA is een relatief klein pensioenfonds. Mensen met een pensioen bij PMA werken in de gezondheidszorg of hebben in de gezondheidszorg gewerkt. Het thema gezondheidszorg verdient daarom extra aandacht.
- PMA vindt het belangrijk dat er voor het MVB-beleid draagvlak is en blijft bij iedereen met een pensioen bij PMA. Daarom neemt PMA belanghebbenden mee in de ontwikkeling van het MVB-beleid. Het pensioenfonds hecht aan goede communicatie met zijn achterban over MVB.

1.1.2 MVB-ambitie

- PMA heeft een gezonde ambitie als het gaat om MVB en wil de komende jaren verder werken aan het realiseren van deze ambitie.
- Met onze beleggingen streven wij naar financieel rendement en willen we ook ernstige negatieve impact op mens en milieu zoveel mogelijk beperken.
- We passen het MVB-beleid toe op een zo groot mogelijk deel van de portefeuille.

1.1.3 Thematische focus

PMA heeft drie thema's gekozen die bij het pensioenfonds en zijn achterban passen:

Gezondheidszorg, Verminderen gebruik eenmalig plastic, Klimaatverandering en Biodiversiteit. Door deze thema's te adresseren, via doelinvesteringen, engagement, stemmen en het ondersteunen van *investor statements*, beoogt PMA een bijdrage te leveren aan UN Sustainable Development Goals (SDG's) 3 (gezondheidszorg voor iedereen) en 13 (aanpak klimaatverandering), 14 (leven in water) en 15 (leven op het land).

Figuur 1: Overzicht SDG's

Gezondheid

Als pensioenfonds voor medewerkers van apotheken is gezondheid een belangrijk thema voor PMA. Een belangrijk speerpunt binnen dit thema is toegang tot goede en betaalbare medicijnen. Wij geven invulling aan dit thema via ons thematisch engagementprogramma en het Health Engagement Network. Tevens investeren we in zorgvastgoed.

Verminderen gebruik eenmalig plastic

Deelnemers van PMA hebben desgevraagd aangegeven dat het verminderen van het gebruik van eenmalig plastic een ander belangrijk thema is. Hoewel plastic een belangrijke rol speelt in ons leven en veel voordelen biedt, komt veel plastic en zeker eenmalig plastic als afval in verbrandingsovens, op stortplaatsen en in het milieu terecht. Elk jaar lekken miljoenen tonnen plastic in het milieu. Er is steeds meer bewijs dat het gebruik van eenmalig plastic een serieus probleem vormt dat in omvang toeneemt, tenzij we de manier waarop we plastic produceren, gebruiken, hergebruiken en verwijderen fundamenteel veranderen.

Wij geven invulling aan dit thema via ons thematische engagementprogramma. Naast engagement steunen we belangrijke internationale initiatieven, die oproepen tot wetgeving omtrent de productie en het gebruik van eenmalig plastic, zoals de *Business Coalition for a UN Plastic Treaty* en het *Investor Statement* over de reductie van plastic verpakkingen van de Vereniging Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO).

Klimaatverandering

PMA vindt klimaatverandering een belangrijk thema. Wij willen een bijdrage leveren aan het beperken van de negatieve gevolgen veroorzaakt door klimaatverandering. Bovendien verwacht het

pensioenfonds dat, door rekening te houden met klimaatverandering, de beleggingsportefeuille minder gevoelig is voor klimaatrisico's en er een beter rendement kan worden behaald. In bijlage 1 hebben wij ons klimaatbeleid opgenomen. Hierin leest u hoe wij dit thema adresseren.

Biodiversiteit

Het behoud van biodiversiteit is een belangrijk thema voor PMA, aangezien biodiversiteit van groot belang is voor de economie. Ecosystemen zijn essentieel om de productie van grondstoffen en daarmee levensmiddelen in stand te houden. Zo is ongeveer driekwart van de wereldwijd meest gebruikte voedselgewassen afhankelijk van dierlijke bestuiving. Maar ook water, schone lucht en vruchtbare bodem zijn nodig om gewassen te laten groeien. Gezonde ecosystemen vertegenwoordigen daarmee een grote economische waarde. En het verlies aan biodiversiteit vormt dus een groot economisch risico, ook voor de financiële sector.

Er bestaat een belangrijk verband tussen het verlies aan biodiversiteit en klimaatverandering. Wij verwachten daarom dat ons klimaatbeleid ook een positieve impact heeft op het behoud van biodiversiteit. Desalniettemin erkennen wij dat biodiversiteitsverlies ook veroorzaakt wordt door andere *drivers*, zoals vervuiling (o.a. plastics), overexploitatie (uitputting van vruchtbare gronden, overbevissing), veranderingen in landgebruik (o.a. ontbossing) en door niet-natuurlijke (invasieve) soorten. Daarom kiezen we ervoor biodiversiteitsverlies als op zichzelf staand thema op te nemen in ons MVB-beleid. In bijlage 2 hebben wij ons biodiversiteitsbeleid opgenomen.

1.2 MVB-uitgangspunten en internationale kaders

PMA hanteert voor het MVB-beleid de uitgangspunten van de UN Global Compact (Bijlage 3). Deze uitgangspunten hebben betrekking op mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie. Daarnaast gebruikt PMA de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen¹ en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights² als internationaal normenkader. Deze uitgangspunten vormen het toetsingskader voor ondernemingen waarin we beleggen. Daarnaast streeft PMA ernaar om bij de inrichting van de beleggingsportefeuille zoveel mogelijk aan te sluiten bij de Principles for Responsible Investment (PRI) van de Verenigde Naties (Bijlage 4). Zo verlangt het pensioenfonds van zijn externe vermogensbeheerders dat de ze de PRI onderschrijven.

1.3 Reikwijdte MVB-beleid

Hieronder wordt uiteengezet hoe het MVB-beleid van PMA wordt toegepast op de verschillende beleggingscategorieën.

PMA belegt in mandaten voor de volgende beleggingscategorieën:

- aandelen wereldwijd
- bedrijfsobligaties EU
- bedrijfsobligaties VS
- staatsobligaties
- inflatie-gerelateerde obligaties
- beursgenoteerd vastgoed (wereldwijd)

PMA onderhoudt een uitsluitingenlijst waaraan de beheerders van deze mandaten zich moeten houden. Daarnaast past PMA het stembeleid toe op de aandelen waarin het fonds belegt. Voor zowel

¹ <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

² https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

de aandelenportefeuille als voor beide bedrijfsobligatieportefeuilles gaat PMA de dialoog aan met de ondernemingen waarin het pensioenfonds belegt.

Voor zover PMA belegt in beleggingsfondsen, kan het niet het eigen MVB-beleid toepassen. PMA kiest er daarom voor om in beleggingsfondsen te beleggen die zoveel mogelijk aansluiten bij de uitgangspunten van het pensioenfonds. Deze beleggingsfondsen worden vervolgens ook aan ESG criteria getoetst.

1.4 Governance

Het MVB-beleid van PMA is vastgesteld door het bestuur van het pensioenfonds. Periodiek evalueert het bestuur of het beleid nog aansluit bij de ambities en de beleggingspraktijk van het pensioenfonds. Indien nodig past PMA dit beleid aan. Daarnaast toetst het bestuur periodiek het draagvlak voor het MVB-beleid onder deelnemers.

Het bestuur van PMA is collectief verantwoordelijk voor de vaststelling, ontwikkeling en uitvoering van het MVB-beleid van PMA. Daarnaast is een van de bestuursleden portefeuillehouder op dit gebied.

Achmea IM is aangesteld voor de advisering over en de uitvoering van het MVB-beleid. Samen met Achmea IM stelt PMA halfjaarrapportages op, waarin wordt beschreven wat er op MVB-gebied is gedaan.

2. MVB-instrumenten

Het pensioenfonds kiest voor een combinatie van de volgende instrumenten voor de uitvoering van het MVB-beleid:

- Screening van de beleggingsportefeuilles
- Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen
- Engagement (het aangaan van de dialoog met ondernemingen)
- Uitsluiten
- Impactbeleggingen

2.1 Screening van de beleggingsportefeuilles

PMA laat de beleggingsportefeuilles op periodieke basis screenen om te controleren of de ondernemingen waarin wordt belegd zich houden aan de internationale normen, zoals verwoord in het VN Global Compact, de OESO-richtlijnen en de *UN Guiding Principles*. Hierbij wordt gekeken naar de impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of het milieu. Daarbij wordt ook gekeken naar de ernst, schaal en onomkeerbaarheid van een eventuele schending van deze internationale normen. De bevindingen worden beoordeeld en indien nodig neemt PMA actie. Daarbij kan PMA overgaan tot het starten van een dialoog met een onderneming of het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. Dit proces wordt ook wel due diligence genoemd. In Bijlage 2 wordt het due diligence proces in detail uiteengezet. In het uiterste geval kan PMA besluiten niet meer in een onderneming te willen beleggen (uitsluiten).

PMA kiest ervoor om de screening van de beleggingsportefeuilles op een uniforme en consistente wijze uit te laten voeren door het MVB-team van haar fiduciair beheerder. Zodra er aanleiding is om ondernemingen uit te sluiten, dan gelden die uitsluitingen voor alle aandelen en vastrentende waarde mandaten. Als de dialoog wordt gestart met ondernemingen gebeurt dit ook op een uniforme wijze namens PMA.

2.2 Stemmen en engagement

PMA wil graag een betrokken aandeelhouder zijn en vindt daarom stemmen op aandeelhoudersvergaderingen en het beïnvloeden van geselecteerde ondernemingen door het aangaan van dialogen ('engagement') belangrijk.

Stemmen

Corporate governance wordt vaak omschreven als 'goed ondernemingsbestuur'. Het heeft betrekking op de verhoudingen tussen de verschillende organen van een onderneming, zoals de raad van bestuur, raad van commissarissen, aandeelhouders en andere belanghebbenden, waarbij rekenschap, transparantie en toezicht een centrale rol spelen. Het uitoefenen van stemrechten op aandeelhoudersvergaderingen is een van de belangrijkste aandeelhoudersrechten.

Het stembeleid van PMA is van toepassing op de beleggingen in aandelenmandaten. Voor de beleggingen in fondsen verlangt PMA van de externe managers dat zij op z'n minst de principes van het ICGN (International Corporate Governance Network) in acht nemen. Het pensioenfonds publiceert het stemgedrag op de website.

Engagement

Naast het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen, kunnen beleggers de dialoog aangaan met ondernemingen waarin zij beleggen. Het beoogde doel van de dialoog is een positieve gedragsverandering te realiseren bij de onderneming en aan te sporen tot lange termijn waarde creatie. Naast beïnvloeding van ondernemingsgedrag is het uitwisselen van standpunten en kennis een tweede doel.

PMA neemt deel aan zowel normatieve als thematische engagementprogramma's. Het doel van normatieve engagement is het opheffen van schending van internationale normen. ISS ESG voert de normatieve dialogen namens PMA. ISS ESG besluit op basis van de volgende criteria of zij de dialoog met een onderneming starten: de impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of milieu: de ernst, de schaal en eventuele onomkeerbaarheid van de schending. Ook besluit ISS ESG wel of geen dialoog aan te gaan, op basis van de inschatting dat er een succesvolle dialoog kan plaatsvinden.

Het doel van thematische engagement is het verbeteren van processen en standaarden in bepaalde sectoren. PMA neemt deel aan tien thematische engagement trajecten. De onderwerpen van de engagement trajecten variëren van gezondheid tot klimaatverandering, biodiversiteit en mensenrechten en arbeidsnormen. De thematische dialogen worden gevoerd door Achmea IM.

Naast engagement onder eigen naam, staat PMA open voor deelname aan gezamenlijke initiatieven, waaronder het voeren van dialogen met ondernemingen samen met andere partijen. Een voorbeeld hiervan is het Health Engagement Network, waarbij PMA samen met het Pensioenfonds voor Huisartsen (Huisarts & Pensioen) in gesprek gaat met ondernemingen in de zorgsector.

2.3 Uitsluiten

PMA vindt het belangrijk om de beleggingsportefeuilles vrij te waren van maatschappelijk onwenselijke activiteiten. Het pensioenfonds voert dan ook een uitsluitingsbeleid om zijn normatieve ondergrens te borgen. Voor de definitie van deze ondergrens maakt PMA onderscheid tussen producten die het pensioenfonds onacceptabel vindt (controversiële wapens en tabak) en ondernemingsgedrag dat het pensioenfonds onacceptabel vindt (structurele UN Global Compact schendingen). Ondernemingen die niet voldoen aan deze ondergrens worden uitgesloten van het beleggingsuniversum.

PMA geeft de fiduciair manager (Achmea IM) de opdracht om elk half jaar een uitsluitingslijst op te stellen en te implementeren op basis van bovenstaande criteria. Bij het opstellen van de uitsluitingslijst baseert Achmea IM zich op onderzoek van ISS ESG.

2.3.1 Ondernemingen

PMA hanteert de volgende criteria en grenswaarden voor het uitsluitingsbeleid:

- **Controversiële wapens:** Ondernemingen, die zijn betrokken bij de productie en handel in alle vormen van controversiële wapens en aanverwante producten (Bijlage 5).
- **Tabak:** Voor producenten van tabaksproducten (inclusief e-sigaretten) geldt een zerotolerancebeleid. Voor ondernemingen die indirect omzet halen uit tabak, bijvoorbeeld via de verkoop of distributie van tabaksproducten, geldt een omzetgrens van 20%.
- **UN Global Compact:** Bedrijven die in overtreding zijn met de UN Global Compact principes (Bijlage 3).³
- **Fossiele brandstoffen:** Ondernemingen die meer dan 1% omzet halen uit de productie van de meest vervuilende typen fossiele brandstoffen: steenkolen⁴, teerzanden, schalieolie en -gas en Arctische olie en gas. En producenten van conventionele olie en gas, die geen geloofwaardig transitieplan hebben (zie ook Bijlage 1).
- **Goed Bestuur:** Ondernemingen die zeer slecht⁵ presteren op het gebied van goed bestuur worden op voorhand uitgesloten. Daarbij wordt minimaal gekeken naar wettelijke vereisten op het gebied van:
 - goede managementstructuren;
 - betrekkingen met werknemers;
 - beloning van het betrokken personeel;
 - naleving van de belastingwetgeving.

2.3.2 Overheden en staatsbedrijven

PMA belegt niet in landen waartegen de EU of de VN majeure/substantiële sancties heeft ingesteld. Over het algemeen maken de overheden van dergelijke landen zich schuldig aan schendingen van de fundamentele mensenrechten van hun burgers. Naast de EU-sanctielijst en de VN-sanctie lijst worden de prestaties van de landen in de Freedom in the World index, de ITUC Global Rights index en de Corruption Perception Index als vertrekpunt gebruikt bij het opstellen van een landenuitsluitingslijst.

Als PMA een land uitsluit, betekent dit dat PMA alle aan deze overheid direct gerelateerde beleggingsinstrumenten, zoals staatsobligaties uitsluit. Ook obligaties van aan de staat gerelateerde instanties en lagere overheden van het desbetreffende land vallen onder deze uitsluiting. In aansluiting op het landenbeleid kiest PMA er voor om niet te beleggen in staatsbedrijven van landen die uitgesloten zijn. Dit zijn ondernemingen waarin het uitgesloten land een aandelenbelang heeft van meer dan 50%.

³ Het beleid is erop gericht om ondernemingen met ontoereikend beleid en tekortschietende inspanningen op het gebied van mensenrechten, arbeidsrechten, aandacht voor het milieu en goed bestuur (verwerpelijk 'corporate behaviour') uit te sluiten ('norms-based exclusions'). In de praktijk betekent dit dat een onderneming, die in overtreding is met de UN Global Compact principes (volgens ISS ESG), wordt uitgesloten als er geen maatregelen worden genomen om de normschending op te heffen.

⁴ Naast ondernemingen die steenkolen winnen, worden ook energieproducenten die gebruik maken van steenkolen uitgesloten vanaf een omzetpercentage van 5%.

⁵ Onder zeer slecht verstaan we: ondernemingen die door MSCI de status 'rood' krijgen toegekend op een of meerdere relevante criteria voor goed bestuur.

2.4 ESG-integratie

PMA belegt via verschillende vermogensbeheerders. Het pensioenfonds belegt waar mogelijk⁶ in gesegregeerde mandaten. Het voordeel hiervan is dat het pensioenfonds het eigen verantwoord beleggen beleid kan toepassen. Op deze wijze worden de ondernemingen in de verschillende beleggingsportefeuilles op een uniforme en consistente manier behandeld. De vermogensbeheerders mogen niet beleggen in de ondernemingen en landen die PMA heeft uitgesloten.

PMA vindt het meenemen van duurzaamheidsinformatie in het beleggingsproces belangrijk. Het pensioenfonds heeft de ambitie dat ESG-informatie wordt meegenomen in alle beleggingsportefeuilles, voor zover dit mogelijk is.

Binnen de aandelen wereld- en bedrijfsobligatieportefeuilles wordt een *best-in-class* aanpak toegepast, waarbij niet wordt belegd in ondernemingen met slechte ESG-scores. Binnen het aandelen wereldmandaat wordt deze aanpak gerealiseerd door ondernemingen met MSCI scores B-CCC toe te voegen aan de uitsluitingslijst. In het geval van het bedrijfsobligatiemandaat wordt dit gedaan op basis van de methodiek van de vermogensbeheerder. Ook binnen het beursgenoteerd vastgoed mandaat wordt ESG-integratie toegepast. De vermogensbeheerder neemt E, S en G criteria mee als onderdeel (30%) van de waardering van de ondernemingen in de portefeuille. Hierbij worden ondernemingen beoordeeld op zaken als: onafhankelijkheid van bestuurders, het percentage vrouwen in het bestuur, en de bereidheid om de bedrijfsstrategie in lijn te brengen met het Akkoord van Parijs.

PMA monitort waar vermogensbeheerders staan ten aanzien van ESG-integratie. Periodiek worden de vermogensbeheerders bevraagd over hun ESG-prestaties en integraties. Bij de selectie van nieuwe vermogensbeheerders houdt PMA expliciet rekening met het duurzaamheidsprofiel van de vermogensbeheerder.

2.5 Impactbeleggingen

Door middel van impactbeleggingen wil PMA een positieve maatschappelijke bijdrage leveren.

Definitie

Impactbeleggingen hebben een meetbaar positief effect op het milieu en/of de maatschappij. Hierbij kan gedacht worden aan illiquide beleggingen in wind- en zonneparken of zorgvastgoed. Green bonds zijn een voorbeeld van liquide impactbeleggingen: dit zijn obligaties waarmee vooraf gedefinieerde en afgebakende projecten worden gefinancierd, die een positieve bijdrage leveren aan het milieu en/of het klimaat. De green bonds waarin PMA belegt moeten voldoen aan strikte criteria, zoals geformuleerd onder de *Green Bonds Principles*. Ook andere typen obligaties, zoals social bonds, passen binnen de impact definitie van PMA, mits deze obligaties getoetst worden aan dezelfde strenge criteria.

Impactbeleggen is expliciet onderdeel van de geïntegreerde besluitvorming. PMA overweegt bij het vaststellen van een Kaderstelling of Portefeuilleplan expliciet de mogelijkheid van het opnemen van een minimum- of doelweging naar impactbeleggen.

Invulling

Binnen de bedrijfsobligatieportefeuille belegt PMA in green bonds. In de mandaatrichtlijnen voor de bedrijfs- en staatsobligatieportefeuilles zijn green bond minimumallocaties opgenomen. Deze percentages worden periodiek geëvalueerd. Voor de bedrijfsobligatieportefeuille is de *green bond* allocatie vastgesteld op 1%-punt hoger dan de benchmark, met een minimum van 10%. Voor de

⁶ Per eind Q1 2026 is circa 53% van het totale vermogen belegd via gesegregeerde mandaten, waarop het eigen MVB-beleid van toepassing is.

staatsobligatieportefeuille geldt een minimumallocatie van 10%. Binnen de infrastructuurportefeuille geldt een normweging van 40% naar hernieuwbare energieprojecten. Daarnaast is een deel van de vastgoedportefeuille gealloceerd naar een zorgvastgoedfonds.

Doelstelling

In 2023 hebben we een impactdoelstelling vastgesteld, waarmee we toewerken naar een percentage impactbeleggingen op totaalportefeuille niveau. Momenteel is dit percentage vastgesteld op 5% tot het geplande moment van invaren. Hierna zal opnieuw geëvalueerd worden of deze doelstelling nog passend is.

3. Vastgoed (beursgenoteerd)

PMA belegt in beursgenoteerd vastgoed via een mandaat bij een externe vermogensbeheerder. ESG is een belangrijk aspect in het selecteren en monitoren van een vermogensbeheerder. Daarnaast vraagt PMA de vermogensbeheerder om periodiek basis te rapporteren over de implementatie van de verschillende MVB-instrumenten (ESG-integratie en engagement) en de resultaten hiervan.

Ook gaat PMA het gesprek aan met de vermogensbeheerder over:

1. het bestaande klimaatrisico in de portefeuilles
2. de CO₂-uitstoot van de beleggingen
3. de verdeling van duurzaamheids-scores van de beleggingen

Op deze manier monitort PMA de ESG-prestaties van de vermogensbeheerder en kan het bijsturen waar nodig.

4. Illiquide beleggingscategorieën

4.1 Vastgoed (niet-beursgenoteerd)

Voor vastgoedbeleggingen (niet-beursgenoteerd) hanteert PMA geen uitsluitingen op objectniveau. Het ESG-beleid voor vastgoed is gericht op 'positive screening'. Binnen de randvoorwaarden (zoals risico/rendement en de positie van PMA binnen fondsen) verlangt PMA het onderstaande van de externe managers van vastgoedportefeuilles:

1. Minimaal 80% van de objecten/managers heeft een minimale score van drie GRESB⁷-sterren en in 2021 gemiddeld minimaal vier GRESB-sterren voor alle beleggingen van de vastgoedfondsen/-mandaten, waarin PMA direct belegt.
2. PMA nodigt de (bestaande en -eventueel- toekomstige) operationele managers uit voor een gesprek over:
 - het klimaatrisico in hun portefeuilles
 - de locaties van hun beleggingen
 - de CO₂-uitstoot van hun beleggingen
 - de verdeling van GRESB-scores van hun beleggingen

⁷ Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) is een organisatie die die wereldwijd de duurzaamheidsprestaties van de vastgoedbeleggingssector meet.

4.2 Infrastructuur

PMA heeft in de deel van de portefeuille ingeruimd voor infrastructuur beleggingen. Binnen de infrastructuurportefeuille is een normweging van 40% opgenomen naar duurzame energieprojecten, zoals zonne- en windparken. Deze beleggingen sluiten goed aan bij de overtuiging die PMA heeft ten aanzien van het financieren van de energietransitie.

5. Monitoring en rapportage

Externe managers moeten een bijdrage leveren aan het realiseren van de lange-termijn doelstellingen van PMA. Daarom is MVB een vast onderdeel van de manager selectie, monitoring en evaluatie van PMA. Dit betekent dat externe vermogensbeheerder aan strikte criteria moeten voldoen om in aanmerking te komen voor het beheren van beleggingen van PMA. Daarnaast monitort PMA de ESG-ontwikkelingen in de beleggingsfondsen waarin het belegt. Waar PMA belegt via mandaten, kan PMA het MVB-beleid toepassen. Het pensioenfonds zal via de MVB-halfjaarrapportage op de website communiceren over de implementatie en de voortgang.

Het bestuur van het pensioenfonds is verantwoordelijk voor de monitoring en rapportage over de voortgang van de implementatie van het MVB-beleid. PMA rapporteert hierover in het jaarverslag.

Bijlage 1: Klimaatbeleid

1. Inleiding

Het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) van de Verenigde Naties heeft geconcludeerd dat de door de mens veroorzaakte uitstoot van broeikasgassen vanaf de industriële revolutie toegenomen is. Dit is grotendeels toe te wijzen aan bevolkings- en economische groei. De toenemende concentratie van broeikasgassen wordt gezien als de dominante oorzaak van de opwarming van de aarde, waarbij de gemiddelde temperatuur momenteel ten minste 1°C boven het pre-industriële niveau ligt. De opwarming zet echter verder door. Het IPCC verwacht dat rond 2040 al een temperatuurstijging van 1,5°C wordt bereikt en met voortzetting van het huidige beleid wordt er afgekoerst op 3°C opwarming. Om een verdere stijging van de wereldwijde temperatuur te beperken tot 1,5 °C (de doelstelling van het Akkoord van Parijs) moet de uitstoot van broeikasgassen tussen nu en 2030 zijn gehalveerd en in 2050 (netto) nul zijn.

1.1 Klimaatverandering kan de waarde van beleggingen negatief beïnvloeden

Klimaatverandering is een bron van structurele verandering en brengt fysieke en transitierisico's met zich mee, die systeem brede effecten kunnen hebben op de financiële stabiliteit en macro-economische omstandigheden. Deze risico's kunnen blijvende gevolgen hebben voor macro-economische en financiële variabelen, zoals groei, productiviteit, voedsel- en energieprijzen en inflatieverwachtingen. PMA ziet hierdoor in klimaatverandering een urgent probleem dat de waarde van beleggingen in het algemeen en de winstgevendheid van de ondernemingen in het bijzonder, negatief kan beïnvloeden.

1.2 Fysieke risico's

Fysieke risico's omvatten de economische kosten en financiële verliezen door de toenemende ernst en frequentie van extreme weersomstandigheden, die verband houden met extreme klimaatverandering (zoals hittegolven, aardverschuivingen, overstromingen, bosbranden en stormen) en klimaatverschuivingen op langere termijn (zoals veranderingen in neerslag, extreme weersvariabiliteit, verzuring van de oceaan en stijgende zeespiegel en gemiddelde temperaturen).

1.3 Transitierisico's

Transitierisico's hebben betrekking op het aanpassingsproces naar een koolstofarme economie. Broeikasgasemissies moeten uiteindelijk "netto nul" bereiken om verdere klimaatverandering te voorkomen. Het proces van emissiereductie heeft waarschijnlijk grote gevolgen voor alle sectoren van de economie en beïnvloedt de waarden van financiële activa. Hoewel dringende maatregelen wenselijk zijn, kan een abrupte overgang ook gevolgen hebben voor de financiële stabiliteit en de economie in bredere zin.

1.4 Wij nemen klimaatrisico's mee in onze beleggingsbeslissingen

PMA besteedt specifieke aandacht aan klimaatverandering en integreert waar mogelijk en passend klimaatmaatregelen in het beleggingsproces. Het formuleren van klimaatbeleid dient te waarborgen dat de klimaatmaatregelen structureel en op efficiënte wijze in praktijk worden gebracht. Dit met als doel *i)* klimaat gerelateerde beleggingsrisico's in aanmerking te nemen en te beheersen en *ii)* klimaat gerelateerde maatregelen in de reële economie te bevorderen.

2. Klimaatovertuigingen PMA

PMA heeft een set aan klimaatovertuigingen vastgesteld, die leidend zijn in de verdere ontwikkeling en implementatie van het klimaatbeleid. De klimaatovertuigingen worden hieronder verder geconcretiseerd door het uitwerken van doelstellingen en middelen om deze doelstellingen te bereiken.

2.1 Overtuigingen

PMA vindt klimaatverandering een relevant thema en verwacht dat door rekening te houden met klimaatverandering de rendement risico verhouding van de portefeuille verbetert. Daarom wil zij een bijdrage leveren aan het tegengaan van klimaatverandering. Dit sluit aan bij de verwachting van haar deelnemers.

2.2 Doelstelling

Zowel klimaat gerelateerde beleggingsrisico's beperken, als bijdragen aan het tegengaan van klimaatverandering.

2.3 Middelen

- Klimaatrisico's zijn belangrijke risico's waarmee PMA nu en in toenemende mate rekening houdt bij het maken van beleggingsbeslissingen. Het verlagen van de CO₂-voetafdruk van de beleggingsportefeuille speelt hierbij een belangrijke rol.
- PMA ziet voor zichzelf een rol om, binnen bestaande beleggingscategorieën, de energietransitie te helpen financieren.
- PMA onderschrijft de doelstellingen van het Akkoord van Parijs om opwarming van de aarde tegen te gaan. PMA gelooft dat door haar invloed als actief aandeelhouder aan te wenden, in samenwerking met andere beleggers, meer impact in de reële economie kan worden bereikt, dan door niet meer te beleggen in CO₂-intensieve ondernemingen.
- PMA is van mening dat het effect van "*stranded assets*" een relevante risico factor is die de aankomende jaren steeds belangrijker zal worden. Onder "*stranded assets*" verstaan we ondernemingen met een bedrijfsmodel, waarvan wij denken dat het als gevolg van de energietransitie op termijn geen bestaansrecht meer heeft. PMA monitort de ontwikkelingen ten aanzien van "*stranded assets*" periodiek.
- PMA wil zoveel mogelijk invulling geven aan het thema klimaat door met de inzet van verschillende instrumenten de grootste klimaatrisico's te beperken. We doen daarbij meer dan wat het meest eenvoudig toepasbaar is (dus meer dan het plukken van 'laaghangend fruit') maar streven ook niet voor iedere beleggingscategorie een klimaatstrategie na. We bezien dit vanuit een totaal portefeuille niveau als op het niveau van de beleggingen.

3. Klimaatmaatregelen PMA

Wij onderscheiden 2 typen klimaatmaatregelen:

- Maatregelen ter beheersing van klimaat gerelateerde beleggingsrisico's (outside-in)
- Maatregelen die moeten bijdragen aan het tegengaan van de gevolgen van klimaatverandering in de reële wereld; klimaatadaptatie en –mitigatie (inside-out)

3.1 Maatregelen ter beheersing van klimaat gerelateerde beleggingsrisico's (outside-in)

PMA hanteert twee instrumenten om klimaat gerelateerde risico's te beperken: optimalisatie van CO₂-emissies en een restrictief beleid t.a.v. fossiele brandstoffen. Hieronder zetten we uiteen hoe deze maatregelen worden ingezet.

3.1.1 Optimalisatie CO₂-emissies aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles

Het beprijzen van CO₂ of het stellen van emissiemaxima komt nadrukkelijk als beleidsmaatregel naar voren om de benodigde broeikasgasemissiereductie te realiseren en zo de klimaatdoelen uit het Parijsakkoord te behalen. De financiële beleggingsrisico's die voortvloeien uit dergelijke abrupte beleidswijzigingen om klimaatverandering te bestrijden nemen hierdoor toe en kunnen zich al op korte termijn voordoen. Het vinden van een bruikbare indicator met voorspelkracht heeft de aandacht van PMA en blijft onderwerp van onderzoek. Klimaatrisico's zijn complex en PMA ziet in de CO₂-voetafdruk afzonderlijk geen betrouwbare voorspeller van de werkelijke klimaatrisico's voor de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles. PMA verwacht echter wel dat transitierisico's deels beperkt kunnen worden door de CO₂-voetafdruk van de portefeuilles te optimaliseren c.q. het nastreven van een maximale CO₂-reductie met behoud van de gewenste risico-rendementskarakteristieken.

Voor het in kaart brengen en het monitoren van de CO₂-voetafdruk van de relevante portefeuilles gebruiken we de maatstaf CO₂ / EVIC (Enterprise Value Including Cash). Deze maatstaf wordt voorgeschreven vanuit de *EU Benchmarks Regulation*, waarin de Europese Commissie de criteria voor klimaat benchmarks heeft vastgelegd. Met deze maatstaf worden de gefinancierde emissies in kaart gebracht. Kortom, met behulp van de CO₂ / EVIC maatstaf kan worden berekend hoeveel absolute emissies van een onderneming waarin wordt belegd, kunnen worden toegekend aan een belegger op basis van het percentage van de onderneming dat de belegger bezit.

De Climate Transition Benchmark (CTB) is de referentie-index voor onze CO₂-reductiedoelstelling. Deze index gebruiken we dus (alleen) als referentie voor de verlaging van de CO₂-voetafdruk van (een deel van) onze beleggingsportefeuille. Dit betekent een reductie van de CO₂-voetafdruk van 30% ten opzichte van de generieke benchmark voor de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles per eind 2020. Daarna volgt een jaarlijkse reductie van 7%. Dit leidt tot een reductie van minimaal 50% in 2030. In 2050 willen we voor dit deel van de portefeuille CO₂-neutraal zijn.

3.1.2. Restrictief beleid fossiele brandstoffen

De doelstelling uit het klimaatakkoord van Parijs om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen en de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal 2 °C met 1,5 °C als streefwaarde vereist onder meer het versneld koolstofarm maken van de wereldwijde energiesector. Energieproductie en -gebruik is de grootste bron van broeikasgasemissies, wat betekent dat de energiesector cruciaal is om deze doelstelling te bereiken. Om de temperatuurdoelstelling te bereiken committeren overheden zich met het klimaatakkoord van Parijs aan maatregelen om broeikasgasemissies zo snel mogelijk een piek te laten bereiken en om deze daarna snel te laten verminderen. De maatregelen dienen in de tweede helft van deze eeuw te leiden tot een evenwicht van tussen de door de mens veroorzaakte broeikasgasemissies en de natuurlijke capaciteit van de natuur om broeikasgassen op te nemen. Het bereiken van een 'evenwicht' betekent dat het gebruik van fossiele brandstoffen richting 2050 moet worden afgebouwd, zoals omschreven in het Net Zero Emissions by 2050 Scenario van het Internationaal Energie Agentschap (IEA) en het Inevitable Policy Response Scenario van de UNPRI. Daarom verwachten wij van zowel producenten van olie en gas, als van energieproducenten die energie opwekken uit kolen, dat zij een geloofwaardig en goed onderbouwd transitieplan kunnen overleggen. Kunnen zij dit niet, dan worden ze uitgesloten van beleggingen.

3.2.1.1 Onderbouwing uitsluitingsgrond en -criteria steenkool

Om de doelstellingen uit het klimaatakkoord van Parijs te bereiken, moeten landen vervroegde uittreding van elektriciteitscentrales implementeren, het percentage steenkool in de energiemix verlagen en afzien van het bouwen van nieuwe capaciteit. De benodigde elektrificatie van ons

mobiliteitssysteem en reductie van de afhankelijkheid van steenkool leiden tot de overtuiging dat mijnbouwbedrijven en elektriciteitsproducenten die zich voornamelijk op (thermische) steenkool richten geen toekomstbestendige bedrijfsvoering hebben. PMA hanteert een restrictief beleid ten aanzien van steenkool. Het steenkoolbeleid is gericht op het delven en het gebruik van thermisch steenkool (inclusief bruinkool, bitumen, antraciet en stoomkolen). Ondernemingen worden uitgesloten van belegging als:

a) De omzet van een onderneming voor meer dan 1% afkomstig is uit steenkool gerelateerde activiteiten. De winning van thermische steenkool (inclusief bruinkool, bitumineuze, antraciet en stoomkolen) en de verkoop ervan aan externe partijen zijn relevant bij het bepalen van de aan steenkool gerelateerde omzet. Inkomsten uit kolenhandel worden vanwege databeperkingen vooralsnog niet meegenomen in deze berekening.

b) De omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is van elektriciteitsopwekking uit thermische steenkool (inclusief bruinkool, bitumineuze, antraciet en stoomkolen). Wanneer het percentage meer is dan 5% overschrijdt de onderneming de in het beleid gedefinieerde ondergrens van 'direct uitsluiten'. Voor deze categorie geldt een omzetpercentage van 5% in plaats van 1%, omdat het transitiepotentieel van de nutsbedrijven veel groter is dan voor producenten van fossiele brandstoffen. Bovendien blijven nutsbedrijven relevant in CO₂-arme economie, terwijl dit voor producenten van fossiele brandstoffen niet het geval is.

3.2.1.2 Onderbouwing uitsluitingsgrond en -criteria teerzanden

Teerzanden hebben de hoogste klimaatimpact van alle vormen van olieproductie. Ten opzichte van conventionele winningsmethoden kost het 2 tot 3 keer meer energie om de olie uit de grondlagen te filteren. Bij de winning van olie uit teerzand komen meer kankerverwekkende stoffen vrij dan bij conventionele winning. Tot slot hebben teerzanden ook een negatieve impact op de thema's Milieu en Natuur. Grote gebieden ongerept bos moeten wijken voor de open mijnen, die tot 80 meter diep kunnen worden.

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging als de omzet van een onderneming voor meer dan 1% afkomstig is uit teerzanden gerelateerde activiteiten.

3.2.1.3 Onderbouwing uitsluitingsgrond en -criteria schalieolie en -gas

Schaliegas en -olie worden gewonnen uit gesteente door *fracking* (kraken). Hierbij wordt een mengsel van water, zand en chemicaliën onder hoge druk in een boorput gepompt en worden kleine explosies veroorzaakt. Hierdoor kan het gas en de olie uit het gesteente worden geforceerd en worden opgepompt. Ook voor deze manier van olie- en gaswinning is veel energie nodig, wat deze fossiele brandstoffen energie intensief maakt. Vanwege de energie-intensiteit en hoge kosten van de technologie is deze vorm van olie- en gaswinning alleen interessant bij een hoge olie- en gasprijs. De voorraden die potentieel gewonnen kunnen worden zijn enorm. Nadelen van schaliegas en -olie zijn:

- Gebruik van grote hoeveelheden water;
- Gebruik van grote hoeveelheden chemicaliën.

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging als de omzet van een onderneming voor meer dan 1% afkomstig is uit schalieolie en -gas gerelateerde activiteiten

3.2.1.4 Onderbouwing uitsluitingsgrond en -criteria Arctische olie en gas

Volgens het United States Geological Survey herbergt het Arctisch gebied zo'n 13% van de onontdekte olievoorraden en 30% van de onontdekte gasvoorraden in de wereld. Vanwege de beschermde status van verschillende delen van het Arctisch gebied en de onherbergzame omstandigheden wordt er op dit moment nog weinig olie en gas gewonnen. Wel wordt er al geruime

tijd naar olie en gas gezocht in het gebied. Boren naar olie en gas in het Arctisch gebied stuit op veel verzet vanwege:

- Vermoed grotere kans op ongelukken door de moeilijke omstandigheden waaronder geboord wordt;
- Verstoring van ongerepte natuur en kwetsbare biodiversiteit; en
- Zeer moeilijke omstandigheden voor schoonmaakoperaties in geval van lekkages.

Naast deze milieu impact geldt ook de vraag of het opportuun is om te investeren in nieuwe technologieën om te kunnen boren onder onherbergzame Arctische omstandigheden, terwijl klimaatverandering juist vraagt om een vermindering van het gebruik van fossiele brandstoffen.

Ondernemingen worden uitgesloten van belegging als de omzet van een onderneming voor meer dan 1% afkomstig is uit Arctische olie en -gas gerelateerde activiteiten.

3.2.1.5 *Onderbouwing uitsluitingsgrond en -criteria conventionele olie en gas*

In lijn met de doelstelling van het Akkoord van Parijs, diverse net zero scenario's en het CTB-reductiepad, willen wij niet langer beleggen in producenten van olie en gas, tenzij deze ondernemingen een geloofwaardig transitieplan hebben. We zijn van mening dat het business model van deze ondernemingen fundamenteel zal moeten veranderen om relevant (en winstgevend) te blijven in een CO₂-arme economie. Transparante communicatie over hoe ondernemingen omgegaan met de uitdagingen van de energietransitie, is daarom een vereiste voor deze sectoren, waaraan wij geen concessies doen. Aan de hand van een onderstaande criteria beoordelen we het transitiepotentieel van olie- en gasproducenten:

- a. Het bedrijf investeert een groeiend aandeel van de kapitaaluitgaven in hernieuwbare energie oplopend van tenminste 15% in 2025 tot tenminste 50% in 2030; en/of
- b. Het bedrijf heeft een transitiestrategie gericht op een maximale temperatuurstijging van 2 graden. Dit meten we aan de hand van een Implied Temperature Rise (ITR) score van MSCI en de Carbon Performance Alignment score van het Transition Pathway Initiative (TPI).
- c. Olie- en gasproducenten waarmee een engagement traject loopt om aan een van de bovenstaande doelstellingen te voldoen worden vooralsnog niet uitgesloten.

3.2.1.6 *Uitsluitingsproces*

De gegevens voor het in praktijk brengen van het restrictieve beleid t.a.v. fossiele brandstoffen is afkomstig van de onafhankelijke dienstverlener MSCI ESG. MSCI ESG baseert de gegevens ten aanzien van steenkool en teerzanden uitsluitend op data gerapporteerd door de ondernemingen. Het beleggingsuniversum wordt jaarlijks getoetst aan de hand van de PMA beleidscriteria. Ondernemingen worden uitgesloten van belegging en posities in ondernemingen worden verkocht als er een aantoonbare betrokkenheid wordt vastgesteld bij de genoemde fossiele brandstoffen.

2. Maatregelen die moeten bijdragen aan het tegengaan van de gevolgen van klimaatverandering in de reële wereld; klimaatadaptatie en –mitigatie (inside-out)

PMA is ervan overtuigd dat het beperken van de mondiale opwarming in lijn met het Parijsakkoord economisch het meest optimale scenario is. Dat klimaatbeleid zich economisch terugverdient en dat de 'cost of action' lager zal zijn dan de 'cost of inaction' is in lijn met de bevindingen het al in 2006 gepubliceerde Stern Review waarin een vergelijking werd gemaakt tussen de 'cost of action' versus de 'cost of inaction'. Naast het beheersen van de klimaat gerelateerde beleggingsrisico's zet PMA ook de beleidsinstrumenten engagement en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen in om klimaat gerelateerde maatregelen in de reële economie te bevorderen. Aanvullend is PMA als lange termijn

belegger niet alleen blootgesteld aan de financiële risico's van klimaatverandering en de impact van klimaatverandering op de economische groei maar is PMA ook geïntegreerd om lange termijn investeringen in nieuwe technologieën te doen. Het beperken van de opwarming vereist mondiaal zeer grote investeringen in technologieën gericht op duurzame energie en energie-efficiëntie maatregelen.

2.1 Engagement en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

PMA wenst vanuit een maatschappelijk perspectief druk uit te oefenen op ondernemingen met een hoge CO₂-voetafdruk of met hoge kapitaalsinvesteringen in fossiele energievoorzieningen. Dit gebeurt door een dialoog aan te gaan met klimaattransitie gevoelige ondernemingen en CO₂-intensieve ondernemingen in het bijzonder. Hiermee wil PMA binnen de verplichtingen die het fonds is aangegaan (zorgen voor optimaal rendement bij een aanvaardbaar risico) invloed uit te oefenen met directe gevolgen op de reële economie en zo haar maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen.

PMA stelt zich op als betrokken belegger en brengt klimaatverandering als thema naar voren in haar engagementbeleid. De dialoog met ondernemingen zal waar mogelijk en realistisch gericht zijn op het verhogen van bewustzijn ten aanzien van klimaatrisico's en de afspraken uit het klimaatakkoord van Parijs, het bereiken van gedragsverandering en het verhogen van transparantie.

Meer concreet wordt de dialoog met ondernemingen gebruikt om:

- a) Geselecteerde ondernemingen te bewegen om een lange termijn klimaatstrategie te formuleren waarbij ze rekening houden met zowel strategische en financiële risico's als ook kansen als gevolg van klimaatverandering, zoals veranderingen in beleid, mogelijke invoering of verhoging van een CO₂-prijs, markt- en technologische ontwikkelingen. Deze komen idealiter naar voren door een gedegen onderbouwde risicoanalyse en het opstellen van een 2°C scenario.
- b) Kennis en expertise ten aanzien van klimaatverandering binnen besturen te bevorderen met als doel de financiële risico's van klimaatverandering te beheersen en emissiereductiedoelen te integreren in de belangrijkste prestatie-indicatoren van het management.
- c) Ondernemingen te bewegen transparanter te rapporteren over de financiële risico's van klimaatverandering. Waarbij van ondernemingen wordt verwacht dat ze zich committeren aan meetbare doelen rondom klimaat, energie-efficiëntie en dat ondernemingen zich verbinden aan wetenschappelijk onderbouwde doelstellingen ('Science Based Targets');
- d) De absolute uitstoot van broeikasgassen vanuit de eigen bedrijfsvoering, de keten, de geproduceerde producten en geleverde diensten en afkomstig van de werknemers te verminderen;
- e) De ontwikkeling van producten en activiteiten die de uitstoot van broeikasgassen verminderen en inkomsten genereren voor een onderneming te stimuleren.

Waar nodig en mogelijk zal PMA het stem- en agenderingsrecht proactief gebruiken om bovenstaande punten kracht bij te zetten in de praktijk.

2.2 Doelinvesteringen

PMA geeft invulling aan klimaat gerelateerde doelinvesteringen binnen haar bedrijfsobligatie- en infrastructuurportefeuilles.

2.2.1 Green bonds

PMA ziet in green bonds financiële instrumenten die bijdragen aan met name de doelstelling van artikel 2.1c van het klimaatakkoord van Parijs om geldstromen in overeenstemming te brengen met een traject naar broeikasgasarme en klimaatbestendige ontwikkeling. In de mandaatrichtlijnen voor de

bedrijfsobligatieportefeuilles is een green bond streef- en doelallocatie opgenomen van 2,5%. In het mandaat voor staatsobligaties is een minimumpercentage van 5% voor green bonds opgenomen.

2.2.2 Infrastructuur

PMA ziet mogelijkheden om binnen de beleggingscategorie infrastructuur een bijdrage te leveren aan maatregelen klimaatadaptatie en -mitigatie. Dit kan bijvoorbeeld door te investeren in de opwekking van duurzame energie (wind, zon, waterkracht, geothermie en biomassa) en daaraan gerelateerde infrastructuur zoals distributie- en transmissienetwerken en opslagfaciliteiten (bijvoorbeeld batterijen).

Voor een succesvolle energietransitie zijn enorme investeringen noodzakelijk. ARES8 heeft becijferd dat er tot 2050 voor \$55 biljoen aan investeringen in klimaat gerelateerde infrastructuur nodig zijn waarvan \$20 biljoen in duurzame energieopwekking en aanverwante infrastructuur zoals netwerken en opslag voor het balanceren van de netwerken. Binnen de infrastructuurportefeuille heeft PMA een doelallocatie van 40% duurzame energie opgenomen.

2.3 Vastgoed

PMA belegt in zowel beursgenoteerd als niet-beursgenoteerd vastgoed. De gebouwde omgeving zorgt voor een significante bijdrage aan de wereldwijde CO₂-uitstoot. Daarom liggen er voor deze sector belangrijke kansen en verantwoordelijkheden om de doelstellingen uit het Klimaatakkoord van Parijs te realiseren. De CO₂-uitstoot van de gebouwde omgeving wordt niet alleen veroorzaakt door het energieverbruik gedurende de exploitatie, ook tijdens de realisatie en renovatie van het vastgoed. Gedurende de gehele levenscyclus zorgt vastgoed dus voor een zekere mate van CO₂-uitstoot. Voor de vastgoedportefeuille zijn het verminderen van CO₂-uitstoot en het kennen en managen van klimaatrisico's belangrijke thema's, waarmee de beheerders van deze portefeuilles rekening moeten houden (zie hoofdstuk 4 en 5 van het MVB-beleid).

Bijlage 2: Biodiversiteitsbeleid

1. Inleiding

Biodiversiteitsverlies verwijst naar de wereldwijde afname van de variatie aan leven op aarde, van ecosystemen en soorten tot genetische diversiteit binnen soorten. Dit proces vindt plaats in een hoog tempo en vormt een van de grootste milieuproblemen van deze tijd.

De belangrijkste oorzaken zijn menselijke activiteiten, zoals ontbossing, intensieve landbouw, verstedelijking, vervuiling en klimaatverandering. Deze factoren leiden tot het verdwijnen en versnipperen van leefgebieden, waardoor soorten minder goed kunnen overleven. Ook overexploitatie (bijvoorbeeld overbevissing) en de introductie van invasieve soorten spelen een belangrijke rol.

Het verlies aan biodiversiteit heeft grote gevolgen. Ecosystemen leveren essentiële diensten, zoals voedselproductie, waterzuivering, bestuiving en klimaatregulatie. Als biodiversiteit afneemt, worden deze ecosystemendiensten minder stabiel en betrouwbaar, wat directe gevolgen heeft voor economie en welzijn van mensen.

Daarom staat biodiversiteitsverlies steeds hoger op de internationale agenda (bijvoorbeeld in het Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework). Het tegengaan ervan vraagt om bescherming en herstel van natuur, duurzamer gebruik van hulpbronnen en integratie van biodiversiteit in beleid en investeringsbeslissingen.

1.1 Biodiversiteitsverlies kan de waarde van beleggingen negatief beïnvloeden

Recente rapporten van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) en het World Economic Forum (WEF) tonen dat biodiversiteitsverlies niet langer alleen een ecologisch probleem is, maar ook een systeemrisico dat de financiële stabiliteit direct bedreigt. Biodiversiteit vormt de basis voor economische productie, toeleveringsketens en maatschappelijke veerkracht. Het IPBES-rapport 'Methodological assessment of the impact and dependency of business on biodiversity and nature's contributions to people' (ofwel business and biodiversity assessment) benadrukt dat dalende biodiversiteit een kritisch systeemrisico vormt voor economie en financiën, terwijl het WEF Global Risk Report 2026 biodiversiteitsverlies en ecosysteminstorting aanmerkt als een van de meest ernstige risico's voor de komende tien jaar. Concreet berekenden de Nederlandsche Bank (DNB) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) al in 2020 dat Nederlandse financiële instellingen wereldwijd voor ruim 500 miljard euro aan bedrijven gefinancierd hadden, die afhankelijk zijn van biodiversiteit. En de kosten van biodiversiteitsverlies voor de wereldeconomie worden momenteel geschat op tussen de 5 en 10 biljoen dollar per jaar. Die kosten zijn vooralsnog veelal verborgen kosten van zogenaamde 'externe effecten'. Echter, als het verlies van biodiversiteit doorgaat, zullen diverse sectoren – in de eerste plaats de meest afhankelijke – te maken krijgen met financiële risico's door bijvoorbeeld hogere kosten voor grondstoffen en toenemende regeldruk. Dit zal ook gevolgen hebben voor beleggers.

1.2 Fysieke risico's

De risico's van biodiversiteitsverlies worden steeds breder erkend. Zo beschreven DNB en PBL in 2020 hoe biodiversiteitsverlies leidt tot verzwakking of zelfs ineenstorting van ecosystemen, waardoor deze niet langer 'diensten' kunnen leveren, zoals zoet

water, schone lucht, vruchtbare grond, bescherming van kustgebieden, toerisme en nog veel meer. Dit heeft potentieel grote gevolgen voor de winstgevendheid van ondernemingen, die afhankelijk zijn van deze ecosystemendiensten. En daarmee indirect ook voor beleggers in deze ondernemingen. Dit zijn de zogenaamde fysieke risico's in relatie tot biodiversiteitsverlies, waaraan beleggers zijn blootgesteld.

1.3 Transitierisico's

Naast deze fysieke risico, die gerelateerd zijn aan afhankelijkheid van goed functionerende ecosystemen, zijn beleggers ook blootgesteld aan transitierisico's als gevolg van biodiversiteitsverlies. Deze risico's ontstaan wanneer overheden bepaalde activiteiten, producten of diensten, die onevenredig veel schade veroorzaken aan bepaalde ecosystemen, verbieden, beperken of belasten. Denk hierbij aan het winnen van olie of gas in beschermde gebieden, gebruik van pesticiden of het bedrijven van intensieve veehouderij in de nabijheid van Natura 2000 gebieden. Tenslotte zijn beleggers blootgesteld aan reputatierisico's door te beleggen in bedrijven die een onevenredig grote impact hebben op biodiversiteitsverlies, zoals producenten van pesticiden en andere chemicaliën, producenten van rundvlees, palmolie en andere voedingsmiddelen.

2. Biodiversiteitsovertuigingen

PMA heeft een set aan overtuigingen vastgesteld met betrekking tot het thema biodiversiteit. Deze overtuigingen zijn leidend in de implementatie en de doorontwikkeling van het biodiversiteitsbeleid. De klimaatovertuigingen worden hieronder verder geconcretiseerd door het uitwerken van doelstellingen en middelen om deze doelstellingen te bereiken.

2.1 Overtuigingen

- PMA vindt biodiversiteit een relevant thema en verwacht dat het verlies van biodiversiteit op de (middellange tot) lange termijn een negatieve impact kan hebben op de waarde van de beleggingen.
- Ook is PMA zich ervan bewust dat het via de beleggingen impact heeft op het verlies van biodiversiteit. Bijvoorbeeld door te beleggen in ondernemingen die met hun producten of productieprocessen schade toebrengen aan de weerbaarheid van bepaalde ecosystemen.

2.2 Doelstellingen

- Daarom wil PMA enerzijds stappen nemen om het potentiële waardeverlies van de beleggingen als gevolg van biodiversiteitsverlies zo veel mogelijk te beperken.
- Anderzijds willen we de negatieve impact van de beleggingen op het verlies van biodiversiteit verminderen.

2.3 Middelen

- We richten we ons voor nu op het reduceren van de negatieve impact van de bestaande beleggingen op het verlies van biodiversiteit. We gaan dus vooralsnog niet actief op zoek naar beleggingsmogelijkheden in (nieuwe) categorieën die nog geen deel uitmaken van onze huidige portefeuille. Als wij echter toevoeging van nieuwe categorieën (om andere redenen) onderzoeken nemen wij de mogelijkheid om via zo'n categorie de negatieve impact op het verlies van biodiversiteit te beperken nadrukkelijk mee.
- We accepteren we dat de meetbaarheid van biodiversiteitsverlies i.r.t. beleggingen vooralsnog beperkt is, onder meer wegens een gebrek aan robuuste data. Wij zijn daarom vooralsnog terughoudend met beleidsaanpassingen die diep ingrijpen op de samenstelling van de beleggingsportefeuille. Wel zien wij voldoende aanknopingspunten om met het thema aan de slag te gaan. Bijvoorbeeld door het aangaan van de dialoog (ook) met ondernemingen die een disproportionele impact hebben op het verlies van biodiversiteit.
- We geven de voorkeur aan het aangaan van de dialoog boven het uitsluiten van ondernemingen. In geval engagement geen of zeer beperkte kans van slagen biedt, of niet voldoende heeft opgeleverd, houden wij de mogelijkheid tot uitsluiting wel open.

3. Biodiversiteitsmaatregelen PMA

Op jaarlijkse basis brengen we het verlies van biodiversiteit als gevolg van onze aandelen- en bedrijfsobligatiebeleggingen in kaart. Deze impact van onze beleggingen wordt uitgedrukt in een voetafdruk, die het verlies aan biodiversiteit per vierkante kilometer weergeeft. Voor het verlies van biodiversiteit is de eenheid 'Mean Species Abundance' (MSA) gebruikt. De voetafdruk wordt uitgedrukt in km² MSA. We kunnen zowel per individuele onderneming als voor een beleggingsportefeuille de voetafdruk berekenen in aantal km² MSA. Ook kunnen we de relatieve voetafdruk in kaart brengen; het aantal km² MSA per euro, of miljoen euro belegd vermogen. Op basis van de inzichten uit deze analyse willen specifieke beleidsmaatregelen vaststellen om de impact van onze beleggingen op het verlies van biodiversiteit te beperken.

3.1 Maatregelen om de impact van de beleggingen op biodiversiteitsverlies te beperken (inside-out)

Vooralsnog is onze aanpak om biodiversiteitsverlies beperken vooral gericht op actief aandeelhouderschap; door onze invloed als actief aandeelhouder aan te wenden middels stemmen en normatieve engagement, wanneer bedrijven bijvoorbeeld internationale milieunormen overschrijden. Daarnaast nemen wij deel aan het thematische engagement programma van Achmea IM, waarin namens PMA de dialoog wordt aangegaan met ondernemingen die een grote negatieve impact hebben op biodiversiteit. Hierbij kan gedacht worden aan producenten van pesticiden of ondernemingen die betrokken zijn bij ontbossing.

Vooralsnog sturen we de portefeuilles nog niet bij op het thema biodiversiteit, zoals we dit wel doen voor het thema klimaat. We onderzoeken wel hoe we dit op een zinvolle manier kunnen doen, bijvoorbeeld door het toepassen van ESG-integratie, of het uitsluiten van ondernemingen die een disproportionele impact hebben op biodiversiteitsverlies en weinig of geen transitiepotentieel.

3.2 Maatregelen om risico's van biodiversiteitsverlies voor de beleggingen te beperken (outside-in)

Naast de impact van onze beleggingen op biodiversiteitsverlies willen ook de impact van biodiversiteitsverlies op onze beleggingen beperken. In tegenstelling tot data over de impact van onze beleggingen op biodiversiteitsverlies, is data over de risico's van biodiversiteitsverlies voor de beleggingsportefeuilles nog sterk in ontwikkeling. Deze data is nodig om de portefeuille op een zinvolle manier bij te sturen, zodat de risico's van biodiversiteitsverlies inzichtelijk gemaakt kunnen worden voor de beleggingsportefeuille. Onze fiduciair vermogensbeheerder monitort de ontwikkelingen rondom de databeschikbaarheid en -kwaliteit periodiek.

Bijlage 3: Due diligence

1. Inleiding Due diligence

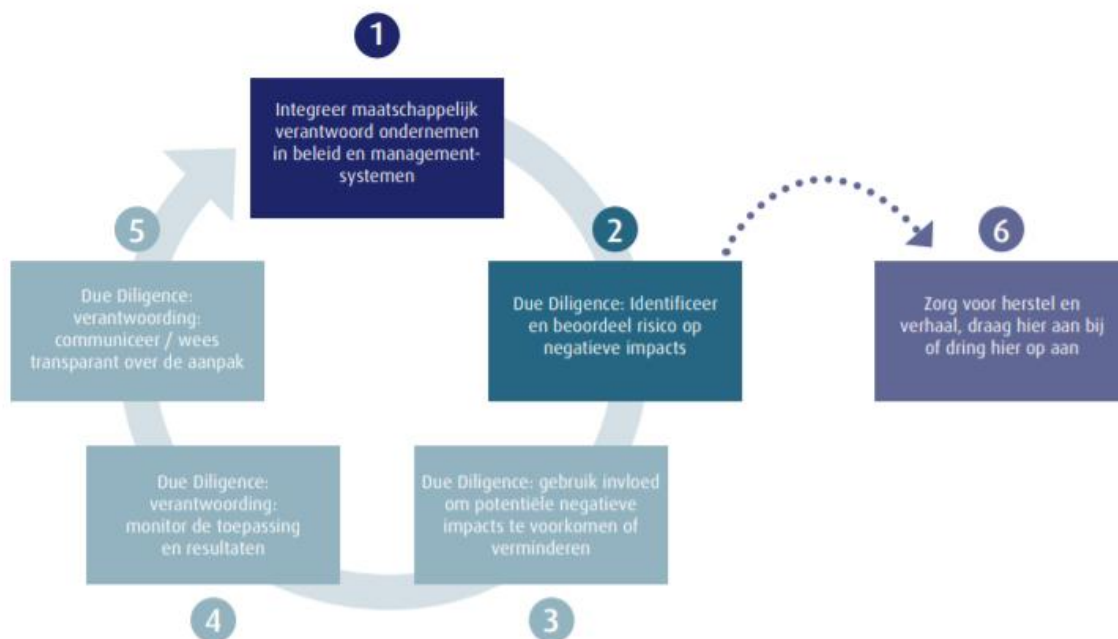
Zoals aangegeven in het MVB-beleid⁸ doorloopt PMA periodiek een screening van ondernemingen op het schenden van de internationale normen. In deze bijlage geeft PMA aan welke stappen worden doorlopen in dit proces, ook wel due diligence cyclus genoemd.

PMA doorloopt periodiek een due diligence cyclus om de daadwerkelijke en mogelijke negatieve impact van de beleggingen op duurzaamheidsfactoren te identificeren, te voorkomen en te verminderen en om verantwoording af te leggen over hoe het pensioenfonds omgaat met de geïdentificeerde risico's.

Due diligence is er op gericht om de belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren (dus de negatieve impact voor de samenleving en het milieu in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen) te identificeren, prioriteren en analyseren.

In deze bijlage gaan we nader in op de verschillende stappen van het due diligence proces. Daarbij hanteren wij het model en de terminologie van het Instrumentarium van het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfonds⁹. Zie tevens figuur 2.

NB: De stappen in figuur 2 hebben een afwijkende benaming van de stappen die in het Instrumentarium Convenant Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfonds worden genoemd en die zijn uitgewerkt in deze bijlage.

Figuur 2: Due diligence cyclus

Bron: Instrumentarium Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfonds

⁸ Zie paragraaf 2.1: Screening van de beleggingsportefeuilles.

⁹ <https://www.imvoconvenanten.nl/media/imvo/files/pensioenfonds/instrumentarium.pdf?la=nl&hash=8B14DB50274FC744ADA75207D2B28876>

2. Toelichting op de verschillende stappen van due diligence

Stap 1: Inbedden van ESG in relevant beleid en managementsystemen

PMA onderschrijft de ESG-due diligence stappen conform het OESO-richtsnoer¹⁰. Wij streven via onze beleggingen naar (maatschappelijke) langetermijnwaardecreatie en identificeren en beoordelen aan de hand van een due diligence screening de daadwerkelijke en potentiële negatieve impact in de beleggingsportefeuille. Deze due diligence screening wordt uitgevoerd door Achmea Investment Management op basis van ISS-ESG informatie.

Stap 2: Identificeren en beoordelen van daadwerkelijke en potentiële negatieve impact in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen

Bij het screenen van onze beleggingsportefeuille (aandelen en credits) worden (potentiële) negatieve impacts op de samenleving en het milieu geïdentificeerd. Dit zijn de belangrijkste ongunstige effecten van onze beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren.

Ter beoordeling wordt vervolgens gekeken naar de impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of het milieu en de ernst, schaal en onomkeerbaarheid van de schending. Dit houdt het volgende in:

- Ernst verwijst naar de heftigheid van de negatieve impact.
- Met Schaal wordt het bereik van het gevolg bedoeld, bijvoorbeeld het aantal mensen dat wordt getroffen of kan worden getroffen, of de omvang van de milieuschade.
- Onomkeerbaarheid verwijst naar de grenzen aan de mogelijkheden om de situatie van de getroffen personen of het milieu te herstellen zodat deze overeenkomt met de situatie die voorafging aan de negatieve impact.

Tevens wordt de mate van waarschijnlijkheid meegewogen. Het screeningsproces vindt vier maal per jaar plaats aan de hand van de bevindingen van het onderzoeksbureau ISS-ESG.

Thematische aandachtsgebieden voortkomend uit de due diligence

De uitkomsten van de due diligence screening worden gecategoriseerd naar thematische aandachtsgebieden en beoordeeld op de mate van betrokkenheid van de onderneming en het effect op de samenleving of het milieu. De onderneming krijgt bij de prioritering beoordeling een kwalificatie van rood, oranje of groen op basis van de ISS-ESG data. Deze kwalificatie wordt vervolgens gebruikt bij de prioritering bij de thematisch aandachtsgebieden.

De thematisch aandachtsgebieden voor PMA zijn gerelateerd aan mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie. Ondernemingen die zich niet houden aan deze normen worden als (potentieel) risicovol beschouwd voor de samenleving of het milieu. In paragraaf 3 van deze bijlage worden de (internationale) standaarden uiteengezet die gebruikt worden bij de thematische aandachtsgebieden. Deze thematische aandachtsgebieden zijn al sinds de start van het toepassen van het MVB beleid (2008) integraal onderdeel van het normenkader dat breed gedragen is door de deelnemers van PMA.

PMA prioriteert de daadwerkelijke en potentiële negatieve impact aan de hand van de ernst en waarschijnlijkheid en gebruikt voor alle geïdentificeerde casussen zijn invloed om de negatieve impact te voorkomen en/of te mitigeren. Hierbij wordt geen nadere prioritering gemaakt tussen thematische

¹⁰ [Rhttps://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf](https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf): "Responsible business conduct for institutional investors"

aandachtsgebieden, locatie waar de daadwerkelijke of potentiële negatieve impact zich voordoet of de omvang van onze positie in een onderneming.

Stap 3: Negatieve impacts voorkomen en/of mitigeren

Wanneer ondernemingen in onze beleggingsportefeuille (potentieel) negatieve impact veroorzaken of dreigen te veroorzaken gebruiken wij onze invloed om deze negatieve impact te voorkomen en/of te mitigeren en indien nodig om herstelmaatregelen en/of compensatie mogelijk te maken. Dit doen wij via engagement, waar nodig en mogelijk oefenen we extra invloed uit door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen.

Wanneer ondernemingen waarin wij beleggen negatieve impact hebben veroorzaakt c.q. daaraan hebben bijgedragen, verlangen wij dat zij herstelmaatregelen uitvoeren en/of benadeelden compensatie bieden c.q. daaraan bijdragen (stap 6).

De nadere invulling van ons engagement- en stembeleid vindt u in ons het MVB-beleid¹¹ en in de halfjaarlijkse verantwoord beleggen rapportages. In het uiterste geval kunnen wij besluiten om te desinvesteren en de onderneming uit te sluiten van belegging.

Stap 4: Monitoring van implementatie en resultaten

De voortgang en impact van ons engagementbeleid ten aanzien van de geïdentificeerde negatieve impact wordt gemonitord via een halfjaarlijkse rapportage vanuit onze MVB-dienstverlener Achmea Investment Management.

Stap 5: Verantwoording

Halfjaarlijks legt PMA aan onze deelnemers en anderen belanghebbenden verantwoording af via een publieke versie van het MVB halfjaarverslag. Deze is beschikbaar op onze website.

3. Overzicht van standaarden die gebruikt worden bij thematisch aandachtsgebieden

3.1 Mensenrechten

De 'rechten van de mens' vormen één van de vier hoofdthema's van het Global Compact en worden geadresseerd door de eerste twee principes. Deze principes staan echter niet op zichzelf en zijn gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 1). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS-ESG dan ook meegenomen bij het screenen van ondernemingen op eventuele schendingen van mensenrechten.

In de UN Guiding Principles on Business & Human Rights (UNGPs), staat specifiek beschreven hoe ondernemingen met deze richtlijnen en verdragen dienen om te gaan en wat hun verantwoordelijkheden zijn. Of zoals de opsteller van de UNGPs, Professor John Ruggie stelt:

"The Guiding Principles' normative contribution lies not in the creation of new international law obligations but in elaborating the implications of existing standards and practices for states and businesses; integrating them within a single, logically coherent and comprehensive template; and identifying where the current regime falls short and how it could be improved".

¹¹ Zie paragraaf 2.1: Stemmen en engagement.

TABEL 1. PRINCIPES VN GLOBAL COMPACT EN GELIEERDE VERDRAGEN OP HET THEMA MENSENRECHTEN

Thema	VN Global Compact Principe	Inhoud Principe	Relevante hoofdstukken OESO-richtlijnen	Relevante verdragen per principe
Mensenrechten	Principe 1	Ondernemingen dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren.	IV. Mensenrechten V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. De VN-verklaring over de rechten van inheemse volkeren.
	Principe 2	Ondernemingen dienen ervoor te zorgen dat zij niet medeplichtig zijn aan schendingen van de mensenrechten.	VIII. Consumentenbelangen IV. Mensenrechten	ILO conventie 169 betreffende inheemse en in stamverband levende volken in onafhankelijke landen. Tripartite ILO-verklaring inzake multinationale ondernemingen en sociaal beleid. Geneefse conventie. Haagse conventie. Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

In de praktijk hebben mensenrechtenschendingen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- Beperking van het recht op zelfbeschikking
- Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht
- Het niet respecteren van rechten van inheemse volken
- Beperking van vrijheid van meningsuiting

Beperking van het recht op zelfbeschikking

Het recht op zelfbeschikking van volken is opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en is weer uitgewerkt in twee bindende VN verdragen; 'Burgerrechten en Politieke Rechten' (BuPo) en 'Economische, Sociale en Culturele Rechten' (EcSoCu). Deze verdragen werden in 1966 aanvaard en gingen in 1976 van kracht. Het individuele recht op zelfbeschikking kan gezien worden als een element van de persoonlijke vrijheid, en daarmee als een grondslag van de mensenrechten. Hierdoor vormen kwesties waarin ondernemingen bijdragen aan een beperking van het recht op zelfbeschikking een mensenrechtenschending.

Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht

Ten aanzien van de kwestie 'Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht' is het van belang dat ondernemingen ten aanzien van degenen die gevolgen van hun activiteiten ondervinden internationaal erkende mensenrechten respecteren. De 'UN Guiding Principles on Business & Human Rights', die zijn geïntegreerd in de OESO-richtlijnen, bieden voor ondernemingen een hanteerbaar beleidskader over de toepassing van mensenrechten en de Global Compact

principes. Specifiek voor de activiteiten van ondernemingen die te maken hebben met oorlogen of bezettingen biedt ook de Geneefse conventie een geschikt raamwerk.

Het niet respecteren van rechten van inheemse volken

De VN aanvaardden in 2007 een 'Verklaring over de rechten van inheemse volken'. De rechten van inheemse volken zijn daarmee pas in recente jaren formeel erkend. In de 'VN-richtlijnen voor mensenrechten ten behoeve van ondernemingen' wordt gewezen op de landrechten en andere rechten van inheemse volken. Enkele landen met belangrijke inheemse minderheden stemden tegen de verklaring, waaronder de VS, Canada, Nieuw Zeeland en Australië. Het belangrijkste verdrag is de ILO-conventie (no. 169) over inheemse en tribale volken in onafhankelijke landen. Voor deze toetsing is de bepaling dat ondernemingen 'de mensenrechten van personen die tot specifieke (bevolkings-)groepen horen die bijzondere aandacht vereisen' dienen te respecteren, indien zij een ongunstig effect op de mensenrechten van die personen kunnen hebben.

Beperking van vrijheid van meningsuiting

Vrijheid van meningsuiting is de vrijheid van burgers om hun overtuigingen kenbaar te maken, zonder voor vervolging door de staat te hoeven vrezen. Vrijheid van meningsuiting wordt vaak beschouwd als een integraal concept in democratieën maar is soms minder evident bij andere staatsvormen. De vrijheid om zonder angst voor vervolging je mening te kunnen uiten staat expliciet vermeld in de 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens'.

3.2 Arbeidsnormen

Het respecteren van arbeidsnormen is één van de vier hoofdthema's van het Global Compact en worden geadresseerd door de principes 3,4,5 en 6. Deze principes zijn gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 1.2.1). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS-ESG dan ook meegenomen bij het screenen van ondernemingen op eventuele schendingen van arbeidsnormen.

TABEL 2. PRINCIPES VN GLOBAL COMPACT EN GELIEERDE VERDRAGEN OP HET THEMA ARBEIDSRECHTEN

Thema	VN Global Compact Principe	Inhoud Principe	Relevante hoofdstukken OESO-richtlijnen	Relevante verdragen per principe
Arbeidsrechten	Principe 3	Ondernemingen dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 87 betreffende de vrijheid tot het oprichten van vakverenigingen en de bescherming van het vakverenigingsrecht. ILO conventie 98 betreffende Toepassing van het recht van organisatie en collectieve onderhandeling.
	Principe 4	Ondernemingen dienen alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 29 over dwangarbeid. ILO conventie 105 betreffende de afschaffing van dwangarbeid.

	Principe 5	Ondernemingen dienen zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 138 betreffende de minimumleeftijd voor arbeid. ILO conventie 182 betreffende het effectief afschaffen van kinderarbeid. UN Verdrag over de rechten van het kind.
	Principe 6	Ondernemingen dienen discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 100 betreffende gelijke beloning. ILO conventie 111 betreffende discriminatie met betrekking tot arbeid en beroep.

Naast de Global Compact principes over arbeidsnormen zijn de internationale afspraken over minimale arbeidsnormen die zijn vastgelegd in Conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties van belang: de ILO-Conventies. Deze bieden een internationaal breed geaccepteerd raamwerk om ondernemingen te beoordelen. Ook de 'UN Guiding Principles on Business & Human Rights' bieden een praktisch raamwerk om te beoordelen waar de verantwoordelijkheden van ondernemingen bij arbeidsrechten beginnen en eindigen.

In de praktijk hebben arbeidsnormenschendingen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- Beperking van vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
- Gebruik van dwangarbeid in de toeleveringsketen
- Kinderarbeid in de toeleveringsketen
- Discriminatie met betrekking tot arbeid en beroep
- Veiligheid van werknemers

Beperking van vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen

Vakbondsvrijheid in het bijzonder wordt genoemd in de derde richtlijn van het Global Compact. Deze luidt: "Businesses should uphold the freedom of association and the effective recognition of the right to collective bargaining." De ILO-conventies 87 en 98 stellen dat vakbonden ongestoord moeten kunnen onderhandelen met werkgevers over arbeidsvoorwaarden en dat vrijheid van organisatie en daarmee het recht om lid te worden van een vakbond tot de fundamentele mensenrechten behoort. Nederland heeft beide verdragen geratificeerd.

Gebruik van dwangarbeid in de toeleveringsketen

Het vierde principe van het Global Compact behandelt verplichte en gedwongen arbeid. Deze worden geadresseerd in de ILO-conventies 29 en 105 en hierin wordt onder andere gesteld dat ondernemingen niet mogen profiteren van dwangarbeid of slavernij.

Kinderarbeid in de toeleveringsketen

Het vijfde principe uit het Global Compact stelt dat ondernemingen zich dienen in te spannen om kinderarbeid uit te bannen. Ook is kinderarbeid in strijd met richtlijn van de OESO-richtlijnen voor internationale ondernemingen en met de ILO-conventies ten aanzien van 'de fundamentele principes en rechten op het werk' en het 'effectief afschaffen van kinderarbeid' (ILO-verdragen 138 en 182).

Discriminatie met betrekking tot arbeid en beroep

Het zesde principe van het Global Compact gaat over het voorkomen van discriminatie in relatie tot werk en beroep. De ILO-conventies 100 en 111 en de OESO-richtlijnen bieden een kader voor ondernemingen.

Veiligheid van werknemers

Niet expliciet genoemd in de principes van het Global Compact rond arbeidsrechten, maar vanzelfsprekend wel gelieerd aan de principes 1 en 2 op het gebied van mensenrechten, is de veiligheid van werknemers op de werkvloer. De OESO-richtlijnen bieden ondernemingen handvaten om hier invulling aan te geven.

3.3 Milieu

Het milieu is het derde hoofdthema van het Global Compact en wordt geadresseerd door de principes 7, 8 en 9. Deze principes zijn gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 3). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS-ESG dan ook meegenomen bij het screenen van ondernemingen op eventuele schendingen van milieunormen.

TABEL 3. PRINCIPES VN GLOBAL COMPACT EN GELIEERDE VERDRAGEN OP HET THEMA MILIEU

Thema	VN Global Compact Principe	Inhoud Principe	Relevante hoofdstukken OESO-richtlijnen	Relevante verdragen per principe
Milieunormen	Principe 7	Ondernemingen dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties.	VI. Milieu	Verdrag van Bazel inzake de beheersing van de grensoverschrijdende overbrenging van gevaarlijke afvalstoffen en de verwijdering ervan. Verdrag van Rio de Janeiro inzake biodiversiteit. Rio verklaring over milieu en ontwikkeling.
	Principe 8	Ondernemingen dienen initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen.	VI. Milieu	Kyoto Protocol. VN Raamwerk verdrag over klimaatverandering. Akkoord van Parijs.
	Principe 9	Ondernemingen dienen de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.	VI. Milieu	Rio verklaring over milieu en ontwikkeling. Agenda 21.

De richtlijnen van het Global Compact betreffende het milieu zijn afgeleid van de 'Rio verklaring inzake milieu en ontwikkeling' en luiden: *"Business should support a precautionary approach to environmental challenges"*, *"Business should undertake initiatives to promote greater environmental responsibility"* en *"Business should encourage the development and diffusion of environmentally friendly technologies."*

In de praktijk hebben schendingen van milieunormen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- Milieuvervuiling – grond, of watervervuiling
- Milieuvervuiling – bedreigen biodiversiteit

Milieuvervuiling – grond, of watervervuiling en bedreigen biodiversiteit

Het preventie- en voorzichtigheidsbeginsel samen met het beginsel dat de vervuiler betaalt zijn terug te vinden in de Rio Verklaring en vormen de basis van het referentiekader. Een strikter referentiekader wordt geboden door het Kyoto Protocol, het Verdrag van Bazel (gericht op gevaarlijke afvalstoffen en de verwijdering ervan) en het Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro. Deze specifieke en internationaal breed gedragen verdragen en conventies verwoorden welke verantwoordelijkheden ondernemingen hebben voor de effecten van hun activiteiten op lucht, water, bodem, klimaat, ecosystemen, biodiversiteit en gezondheid.

3.4 Anti-corruptie

Anti-corruptiebeleid is het vierde hoofdthema van het Global Compact en wordt geadresseerd door principe 10. Dit principe is gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 4). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS-ESG dan ook meegenomen bij het screenen van ondernemingen op het naleven van anti-corruptienormen.

TABEL 4. PRINCIPES VN GLOBAL COMPACT EN GELIEERDE VERDRAGEN OP HET THEMA ANTI-CORRUPTIE

Thema	VN Global Compact Principe	Inhoud Principe	Relevante hoofdstukken OESO-richtlijnen	Relevante verdragen per principe
Anti-corruptie	Principe 10	Ondernemingen dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.	III. Informatieverstrekking	VN conventie tegen corruptie
			VII. Bestrijding van corruptie, omkopingsverzoeken en afpersing	VN conventie tegen internationale georganiseerde criminaliteit
			X. Mededinging XI. Belastingen	

Principe 10 van het Global Compact betreft anti-corruptie en is afgeleid van de 'VN Conventie tegen corruptie' en de 'VN Conventie tegen internationale georganiseerde criminaliteit' en luidt: *"Businesses should work against corruption in all its forms, including extortion and bribery."*

Het tiende principe uit het Global Compact stelt dat ondernemingen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping dienen te voorkomen en te bestrijden. In de praktijk hebben anti-corruptieschendingen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- Omkopingspraktijken
- Afpersingspraktijken

Bijlage 3: Wet- en regelgeving en toezicht

Voor pensioenfondsen is alleen het verbod op investeren in clustermunitie expliciet in de wet vastgelegd.¹² Andere ESG-wetgeving voor pensioenfondsen werkt met de clausule “pas toe of leg uit”.

Het beleid van PMA is er op gericht om in principe te kiezen voor “toepassen” en alleen in uitzonderingssituaties gebruik te maken van de mogelijkheid om “uit te leggen”, waarom het fonds bepaalde regels niet toepast.

Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen (2024) is verankerd in de Pensioenwet (1 juli 2014).

In lijn met het bovenstaande uitgangspunt ‘pas toe of leg uit’ besteedt PMA aandacht aan de communicatie over het ESG-beleid en communiceert het met deelnemers en andere belanghebbenden (waaronder het verantwoordingsorgaan) in lijn met communicatiebeleid.

Nederlandse Corporate Governance Code

De Nederlandse Corporate Governance Code is sinds 1 januari 2018 wettelijk verankerd in de Wet op het financieel toezicht (Wft); art. 5:86. Het stembeleid van pensioenfondsen staat in de Corporate Governance Code centraal. Het gaat om het openbaar maken van het stembeleid, verslag uitbrengen over de uitoefening van het beleid en tenminste één maal per kwartaal publiceren hoe is gestemd op aandeelhoudersvergaderingen.¹³

EU Richtlijn voor pensioenfondsen - IORP II

PMA heeft de IORP II wetgeving geïmplementeerd. Op het vlak van MVB betekent dit dat PMA:

- in de eigen risicobeoordeling expliciet de risico's voortvloeiend uit klimaatverandering, gebruik van natuurlijke hulpbronnen en de risico's voortvloeiend uit afwaardering van activa ten gevolge van veranderingen in (onder andere) milieuregelgeving meeneemt.
- in de Verklaring inzake beleggingsbeginselen openbaar maakt hoe in het beleggingsbeleid milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen worden meegenomen.
- in jaarverslagen en in laag 1 van de Pensioen 1-2-3 uitgebreider informatie te geeft over het duurzaamheidsbeleid.

EU-Richtlijn langetermijnbetrokkenheid aandeelhouders (SRD II)

In de kern behandelt deze Richtlijn de wijze waarop aandeelhouders hun invloed kunnen aanwenden als eigenaar van beursgenoteerde ondernemingen.

EU Informatieverschaffingsverordening (SFDR)

De EU Informatieverschaffingsverordening (Sustainable Finance Disclosure Regulation of SFDR) is onderdeel van een breder palet aan Europese wetgeving voor de financiële sector. Het doel van deze wetgeving is om zoveel mogelijk kapitaal te mobiliseren voor het realiseren van de Europese Green Deal waarin gestreefd wordt naar een duurzame economie die:

¹² De Autoriteit Financiële Markten hanteert een toegestane grens waar het gaat om beleggingsfondsen met blootstelling aan ondernemingen die omzet generen uit de productie van clustermunitie. PMA streeft een zero-tolerance beleid na waar het gaat om beleggingsfondsen met ondernemingen die betrokken zijn bij de productie van clustermunitie.

¹³ In de loop van 2021 implementeert PMA zijn eigen stembeleid en zal het pensioenfonds gaan rapporteren over zijn stemgedrag.

- De netto-uitstoot aan broeikasgassen tegen 2050 tot nul reduceert
- Economische groei oplevert zonder grondstoffen uit te putten
- Geen mens of regio aan zijn lot overlaat.

De verordening brengt met zich mee dat pensioenfondsen aanvullende informatie ten aanzien van verantwoord beleggen en de integratie van duurzaamheidsrisico's in het beleggingsproces moeten verstrekken op hun website en in de pensioencommunicatie (Pensioen 1-2-3).

Bijlage 4: De tien principes van het Global Compact

De UN Global Compact verlangt van ondernemingen dat zij binnen hun invloedssfeer een aantal kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen.

Mensenrechten

- 1^e principe: Ondernemingen dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren; en
- 2^e principe: er voor te zorgen dat zij niet medeplichtig zijn aan schendingen van de mensenrechten.

Arbeidsnormen

- 3^e principe: Ondernemingen dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven;
- 4^e principe: alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren;
- 5^e principe: zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid; en
- 6^e principe: discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.

Milieu

- 7^e principe: Ondernemingen dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties;
- 8^e principe: initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen; en
- 9^e principe: de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.

Anticorruptie

- 10^e principe: Ondernemingen dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.

De principes van het UN Global Compact zijn gebaseerd op internationale verdragen, onder andere afgeleid van de Universele verklaring van de rechten van de mens, de verklaring van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) inzake de fundamentele arbeidsrechten, en van de verklaring van Rio met betrekking tot milieu en ontwikkeling.

Bijlage 5: De zes principes van de PRI

In april 2006 zijn door de Verenigde Naties de Principles for Responsible Investment (PRI) gelanceerd. Deze principes zijn inmiddels door meer dan 1.000 institutionele beleggers wereldwijd ondertekend.

De zes principes van PRI luiden als volgt:

1. Wij willen ESG onderwerpen integreren in onze beleggingsanalyse en besluitvormingsprocessen.
2. Wij willen een actieve aandeelhouder zijn die ESG onderwerpen integreert in het eigen corporate governance beleid.
3. Wij vragen van ondernemingen waarin we beleggen rapportage op het gebied van ESG onderwerpen.
4. Wij promoten PRI in de financiële sector.
5. Wij werken samen om PRI effectief te implementeren.
6. Wij zullen rapporteren over de activiteiten die wij doen om PRI te implementeren.

Bijlage 6: PMA criteria controversiële wapens

Controversiële wapens zijn wapens die op grond van internationale conventies verboden zijn of die bijzonder controversieel worden geacht vanwege hun humanitaire impact. Het betreft massavernietigingswapens en wapens die geen onderscheid maken tussen burgers of strijders of onevenredige schade toebrengen. Ook na afloop van een conflict veroorzaken deze wapens nog op aanzienlijke schaal slachtoffers en ontwrichten deze de maatschappij en de economie. Het pensioenfonds belegt niet in ondernemingen die controversiële wapens produceren of distribueren of een significant belang hebben in een andere onderneming betrokken bij de productie van de volgende type wapens:

- nucleaire wapens
- biologische wapens
- chemische wapens
- clustermunitie
- antipersoonsmijnen

Bijlage 7: Vrijwillige initiatieven

Nederlandse Stewardship Code

Het stem- en engagementbeleid kan verder gestalte krijgen als PMA zelf gaat stemmen en 'engagen'. Hierbij kan de Nederlandse Stewardship Code (NSC) leidend zijn, waar het gaat om Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen.

Sustainable Development Goals

In het ESG-beleid wordt een duidelijke relatie gelegd met de SDG's. Hiermee geeft PMA aan zich actief te willen inzetten voor het bereiken van de SDG's, die aansluiten bij zijn thematische voorkeuren ('access to medicine' en klimaatverandering).

IMVB Convenant voor Pensioenfondsen

PMA heeft het IMVB Convenant voor Pensioenfondsen niet ondertekend. Wel onderkent het pensioenfonds het belang van de normatieve standaarden (OESO-richtlijnen en de UNGPs) die ten grondslag liggen aan het Convenant.